DOI: 10.35923/QR.13.01.03

Ioana COSTA
(Universitatea din București)

Semnături ascunse

Abstract: **(Hidden Signatures)** The author's relationship to his work has undergone significant reconstructions over time. The explicit accountability – largely expected in our present world – has not always existed. Between these two extremes, there are many nuances. As examples, we can look at Ciceronian epistolography, Vergilian "Eclogue IV", and Germanicus' translation of Aratus's *Phainomena*.

Keywords*: author, Cicero, Vergil, Germanicus, Aratus.*

Rezumat: Relația autorului cu opera sa a cunoscut de-a lungul timpului transformări semnificative. Asumarea explicită – firească și așteptată în lumea noastră de acum – nu a existat întotdeauna. Între aceste două variante extreme, există nuanțe multiple. Ca exemplificare, putem să privim înspre epistolografia ciceroniană, „Egloga a IV-a" vergiliană și traducerea pe care Germanicus a făcut-o „Fenomenelor" lui Aratos.

Cuvinte-cheie: *autor, Cicero, Vergilius, Germanicus, Aratos.*

Semnătura intrinsecă textului era curentă în Antichitate și putem să presupunem că își avea originea, cel puțin în parte, în scrisorile cu caracter privat: cum realizarea lor concretă era lăsată cel mai adesea în seama unui secretar (sau, generic, intermediar), scrisorile nu își puteau dezvălui autenticitatea decât fie printr-un element exterior (sigiliu *et similia*), fie prin textul propriu-zis.

Două exemple ciceroniene ilustrează fără echivoc aceste aspecte ale epistolografiei cu caracter particular. O scrisoare către Quintus (3.1), cuprinzând ceva mai mult de 2000 de cuvinte, a fost scrisă de trei sau patru mâini diferite: prima parte i se datorează unui *librarius* care nu este numit; paragrafele 17-18 au fost scrise de Cicero însuși (*cum scripsissem haec infima, quae sunt manu mea, uenit ad nos Cicero tuus ad cenam*; 3.1.19); următoarele patru paragrafe i-au fost dictate de Cicero lui Tiro în timpul mesei (*haec inter cenam Tironi dictaui, ne mirere alia manu esse*; 3.1.19); finalul este datorat unei alte mâini. În *Fam.* 7.32.1, Cicero mărturisește că a identificat expeditorul unei scrisori confidențiale, nesemnate, nu după grafie, ci după stil (*quod sine praenomine <...> ad me epistulam misisti, primum addubitavi <...> deinde εὐτραπελία litterarum fecit, ut intelligerem tuas esse*).

Semnătura care face corp comun cu textul se transformă într-un procedeu rafinat al creației artistice. Citită din această perspectivă, cea de-a patra „Eglogă" ar putea dezvălui două sigilii vergiliene. Cel dintâi ar fi chiar momentul

compunerii: Carcopino[1] datează „Egloga a IV-a” luând ca reper vestirea la Roma a păcii de la Brundisium (5-6 octombrie 40) și momentul în care *Spica Virginis*, cea mai strălucitoare stea a constelației Fecioarei, a redevenit vizibilă la Roma: dimineața zilei de 5 octombrie (*iam redit et uirgo*; v. 6). Din punct de vedere temporal, așadar, „Egloga a IV-a” se plasează cu puține zile înainte de 15 octombrie, ziua de naștere a lui Vergilius însuși, fiind în răstimpul aceleiași zodii. Acest detaliu s-ar corela cu anecdotele curente în epocă (și care, probabil, nu i-au fost necunoscute poetului) privitoare la sfiiciunea lui și care în cele din urmă i-au afectat chiar și numele sub care este cunoscut în general în limbile moderne: *Virgilius* după *uirgo* (*tam probum constat ut Neapoli Parthenias uulgo appellatus sit*; Suetonius, *Vita Vergilii*, 11).

O altă referire autobiografică ar putea conține vv. 82-83: *cui non risere parenti/ nec deus hunc mensa nec dea digna cubili est*, căci printre miracolele legate în mod tradițional de nașterea lui Vergilius se înscrie și neobișnuit de surâzătoarea lui intrare în viață: *ferunt infantem ut sit editus neque vagisse et adeo miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris geniturae iam tum daret* (Suetonius, *Vita Vergilii*, 4).

Acestor două coincidențe li se adaugă un element care pare să denote orgoliul poetic vergilian: în *Eneida* 12.168, *magnae spes altera Romae* reprezintă o definire a lui Ascanius (și el un personaj foarte tânăr, aproape un *puer*) și este în același timp citarea vorbelor memorabile ale lui Cicero referitoare la Vergilius însuși (Seruius *Ecl*. 6.11): *stupefactus Cicero <...> dixisse dicitur et ad suam et ad illius laudem „magnae spes altera Romae”: quod iste postea ad Ascanium transtulit, sicut commentaores loquuntur*.

Dacă sunt intenționate, aceste detalii reprezintă o semnătură care ne permite identificarea lui *puer* ca *Vergilius*. Dacă nu sunt intenționate, atunci Vergilius rămâne doar în fantezia noastră *poeta genitor aurei saeculi*.

Cel de-al treilea exemplu asupra căruia ne-am propus să ne oprim este poemul lui Aratos din Soloi, văzut în lunga desfășurare a istoriei sale, de dinaintea lui Aratos și în descendența lui. Poemul a avut în Antichitate un succes explicabil mai mult prin ținuta artistică decât prin competența astronomică: Cicero însuși îl privește cu destulă obiectivitate (*Rep*. 1.22): *non astrologiae scientia sed poetica quadam facultate*. Îl traduce la o vârstă tânără (*admodum adulescentulus*; *Nat. deor*. 2.104). Dimpotrivă, pentru Germanicus *Aratea* este o operă de maturitate, marcată de personalitatea sa bine definită[2].

Germanicus, bine cunoscut prin rolul jucat în istoria romană, este deopotrivă o personalitate în domeniul literelor. Pentru Germanicus, recitirea, după Cicero, a „Fenomenelor” lui Aratos este prilej de confruntare științifică și manifestare poetică, ambele apreciate la timpul lor. Poet autentic și cu o certă

[1] *Virgile et le mistère de la IV-e écloque*, Paris, 1930, p. 111.

[2] Pe lângă aceste două traduceri, s-au păstrat câteva versuri din cea realizată de Varro din Atax și încă și mai puține (doar 5 versuri) din adaptarea liberă a lui Ovidius. În timp, numărul traducerilor și interpretărilor a crescut atât de mult, încît Ieronim (*Comm. in Ep. ad Tit*. 1.12) renunță să le enumere pe toate. Aratos este, de altfel, unul dintre cei doar trei autori ai Antichității citați în Noul Testament (*Fapte*.17.28:ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκα σιν, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν).

disciplină[1] a traducerii (pentru că cei 732 de hexametri ai poemului grecesc sunt cuprinși, cu toate frecventele dezvoltări, în doar 725 de hexametri latinești), el a dat o interpretare personală care s-a substituit treptat originalului: în Evul Mediu, prin *De astrologia* lui Aratos se înțelege de fapt *Aratea* lui Germanicus. Am putea crede că Ovidius și-a dedicat „Fastele" poetului Germanicus, iar nu fiului adoptiv al lui Tiberius.

Textului lui Aratos (transpus în latină, dar fără modificările cerute de latitudinea Romei), Germanicus îi aduce îmbunătățirile impuse de Hipparchos (chiar dacă, probabil, nu a citit lucrarea acestuia, ci doar un comentariu la „Fenomenele" lui Aratos influențat de observațiile lui Hipparchos). Se poate detecta în textul lui Germanicus recurgerea frecventă la sfere și planisfere, la ilustrații și opere de artă. Folosirea globurilor pictate (care ne sunt familiare prin intermediul celui cunoscut sub numele de *Atlas Farnese* și care – aflat acum la Napoli – este copia unui model răspândit în Antichitate) se trădează prin confuziile între plasarea la dreapta și plasarea la stânga, rezultat al raportării diferite față de sfera cerească: contemplarea ei din exterior este firească pentru σφαιρογραφία, în timp ce οὐρανοθεσία respectă situarea naturală a omului în raport cu bolta. Ceea ce pe un glob pictat ce reflectă σφαιρογραφία se află în partea dreaptă, din punctul de vedere al unui observator terestru (perspectiva adoptată de οὐρανοθεσία) se află în partea stângă. De pildă, în v. 69, vorbind despre constelația Hercules (fără să o numească: *non ii nomen*), notează că în stânga ei se află capul Șarpelui (*Serpentis capiti figit uestigia laeua*); în v. 96, față de poemul lui Aratos, unde Virgo ține un mănunchi de spice, iar Hyginus precizează că este vorba de mâna dreaptă, Germanicus alege, după Hipparchos și tipul *Atlas Farnese*, mâna stângă (*cui plena sinistra/ fulget spica manu*). În v. 160, pentru identificarea personajului Myrtilos (din constelația *Auriga*), Germanicus pare să se bazeze mai degrabă pe o ilustrație decât pe contemplarea poziției stelelor, dacă nu cumva aici este inserția personală a poetului-traducător. În v. 177, descrierea taurului aduce detalii care nu există la Aratos (*patulas naris*): ar putea proveni, de asemenea, din ilustrații în care este reprezentată numai partea anterioară. La fel, în v. 212, descrierea lui Pegas care mușcă sălbatic zăbala.

Amprenta lui Germanicus asupra *Arateei* are rezultate distincte. Este vorba, după cum am văzut, de o autentică îmbunătățire a calității științifice a textului, prin confruntarea cu tratatul hipparchian (fapt care face ca pasajele în care inexactitățile lui Aratos sunt preluate ca atare să fie puține) sau prin folosirea unor surse extraliterare (reprezentări picturale ale constelațiilor care, transpuse în termeni potici, au o valoare aparte). *Aratea* sa însă este mai mult decât rodul maturității științifice și poetice: ea îi înglobează și experiența umană. Germanicus își „semnează" creația în mai multe pasaje. Celebrul proimion al lui Aratos, prin care își închină poemul lui Zeus, este înlocuit la Germanicus de o dedicație către un *genitor* identificabil fie cu Augustus, în timpul vieții sau divinizat, fie cu Tiberius. Ar fi de presupus aici o ambiguitate voită din partea lui Germanicus. Faptul că succesorul imperial era capabil să își obiectiveze situația reiese din două

[1] Ediția lui André Le Boeuffle a fost recenzată de Traian Costa, în *Studii Clasice*, XXVII, 1991, p. 95-96.

notițe fugare, nu lipsite de umor și de amărăciune: vv. 184-186 – Cepheus își datorează înălțarea printre stele (*cum coniuge... totaque domo*) descendenței din Iuppiter, prilej de reflecție personală autoironică, *prodest maiestas saepe parentia*; în v. 656 apare reversul medaliei: nicicând nu este ușoară mânia zeilor (*nunquam leuis ira deorum*).

O altă prezență personală a lui Germanicus în textul lui Aratos este dezvoltarea pasajului referitor la constelația Fecioarei: 44 de versuri, tema cea mai amplă din întregul poem. Născut sub semnul Gemenilor, Germanicus se socotea, probabil, în zodia Fecioarei, tot așa cum Octavianus, nativ al Balanței, își așezase destinul, începând cu anul 28 î.H., sub semnul Capricornului (fapt atestat de monede, de Marea Camee de la Viena, de emblema legiunilor), conformându-se astfel teoriei astrologice care dădea importanță nu semnului zodiacal al nașterii, ci celui al concepției. Constelația Fecioarei, *Virgo,* este reprezentată tradițional de un mănunchi de spice (inevitabil, pentru că trebuia amintită cea mai strălucitoare stea a constelației, *Spica*, de mărimea 1). Confundarea acestui semn zodiacal cu Ceres (sau poate o suprapunere cu Core-Persefona) este sugerată, în afară de grâne, și de bentița, *uitta*, obișnuită în decorarea statuilor de cult ale zeiței. Germanicus oferă o variantă a legendei, diferită de cea a lui Aratos: *Virgo Iustitia* (nu întâmplător constelația Fecioarei se învecinează cu cea a Balanței) și mitul celor trei vârste.

Semnăturile așezate în interiorul textului (ascunse și, deopotrivă, așteptând să fie văzute) sunt din aceeași plămadă cu inserțiile auctoriale ale artiștilor plastici – Raffaello Sanzio, de pildă, în *La Scuola di Atene,* sau *Der Fenstergucker* din amvonul Catedralei vieneze Sf. Ștefan.

Bibliografie

Buescu, Victor. 1941. Cicéron, *Les Aratea*, texte établi, traduit et commenté parVictor Buescu. Paris: Les Belles Lettres, Bucarest: Institut Roumain d'études latines (Hildesheim. 1966)

Kidd, Douglas. 1998. Kidd (ed.), Aratos, *Phaenomena*, edited by Douglas Kiss. Cambridge: Cambridge University Press.

Le Bœuffle, André. 1975. Germanicus, *Les Phénomènes d'Aratos*, texte établi et traduit par André Le Bœuffle. Paris: Les Belles Lettres.

Soubiran, Jean. 1972. Cicéron, *Aratea*, texte établi et traduit par Jean Soubiran. Paris: Les Belles Lettres.